

ОСОБЛИВОСТІ ОВОЛОДІННЯ ВИМОВОЮ УЧНЯМИ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ ФОНЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

PECULIARITIES OF PRONUNCIATION ACQUISITION BY SCHOOL STUDENTS' IN THE PROCESS OF DEVELOPING ENGLISH PHONETIC COMPETENCE

У статті розглядаються особливості оволодіння вимовою учнями основної та старшої школи в процесі формування англомовної фонетичної компетентності. На підставі аналізу нових вимог Загальноєвропейських Рекомендацій (2020) до формування фонетичної компетентності не носіїв мови, зроблено висновок, що основним критерієм правильності вимови є її зрозумілість. Тому навчальний процес має забезпечити формування, корекцію та удосконалення артикуляційних навичок учнів відповідно до орфоепічних норм сучасної англійської мови. Встановлено, що формування безакцентної вимови після досягнення дитиною статевої зрілості є нереалістичною метою, оскільки мозок та м'язи втрачають свою природну пластичність. Пріоритетними аспектами під час роботи над вимовою є саме ті засоби, що впливають на зрозумілість мовлення та які піддаються корекції, а не ті, які створюють іноземний акцент. Тобто, удосконалення вимови має включати роботу над артикуляцією окремих звуків (особливо тих, які відрізняються від звуків рідної мови), наголосами у словах і реченнях, інтонацією, модифікаціями зв'язного мовлення.

Встановлено, що однією із проблем учнів під час формування фонетичної компетентності є нерозвиненість їхнього мовленнєвого слуху. Оскільки слухо-вимовні навички є взаємопов'язаними та взаємозалежними, тренувати мовленнєвий слух потрібно паралельно із роботою над удосконаленням вимови. Чим краще буде розвинений мовленнєвий слух, тим краще учні будуть вимовляти слова та відтворювати інтонацію іноземної мови. Визначено, що з 10-11 років діти починають вивчати мови усвідомлено і готові до засвоєння базових фонетичних знань, тому з 5 класу основної школи варто починати розвивати їхню фонетичну усвідомленість. Знання міжнародного фонетичного алфавіту, а також умінь читати транскрипційні символи є необхідними для формування їх здатності працювати над удосконаленням своєї вимови автономно. Зроблено висновок, що оскільки, інтерференція рідної мови може спричинити деавтоматизацію вимовних навичок, необхідно готувати учнів до автономної роботи над удосконаленням своєї вимови, формувати рефлексивні умінь, ознайомлювати із такими навчальними стратегіями, які б допомогли їм підтримувати рівень своєї фонетичної компетентності на достатньому рівні.

Ключові слова: англомовна фонетична компетентність, слухо-вимовні навички,

оволодіння вимовою, учні основної школи, учні старшої школи.

The article examines the peculiarities of acquiring pronunciation skills by secondary and upper secondary school students in the process of developing their English phonetic competence. Based on the analysis of the new requirements of the Common European Framework of Reference for Languages (2020), it was concluded that the main criterion for correct pronunciation is its intelligibility. Therefore, the educational process should ensure the formation, correction, and improvement of students' articulation skills in accordance with the orthoepic norms of the modern English language. It has been established that the formation of accent-free pronunciation after a child reaches puberty is an unrealistic goal, as the brain and muscles lose their natural plasticity. The priority aspects when working on pronunciation are precisely those means that affect the intelligibility of speech and that are subject to correction, and not those that create a foreign accent. Improving pronunciation should include work on the articulation of individual sounds (especially those that differ from the sounds of the native language), stress in words and sentences, intonation, and modifications of connected speech.

It has been established that one of the problems that students face is the underdevelopment of their L2 speech processor. Since speech perception and pronunciation skills are interrelated and interdependent, it is necessary to train speech perception skills in parallel with working on improving pronunciation. The better the speech perception is developed, the better students will pronounce words and reproduce the intonation of a foreign language. It was determined that from the age of 10-11, children begin to learn languages consciously and are ready to acquire basic phonetic knowledge. Therefore, it is worth starting to develop their phonetic awareness from the 5th grade of secondary school. Knowledge of the International Phonetic Alphabet, as well as the ability to read transcription, is necessary for the development of their ability to work on improving their pronunciation autonomously. It was concluded that since the interference of the native language can cause the de-automation of pronunciation skills, it is necessary to prepare students for autonomous work on improving their pronunciation, develop reflexive skills, and familiarize them with strategies that would help them maintain the level of their phonetic competence at a sufficient level.

Key words: English phonetic competence, speech perception and pronunciation skills, pronunciation acquisition, secondary school students, upper secondary school students.

УДК 373.2:811.111

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/60.6>

Білянська І.П.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри англійської філології
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

Куравська Н.Ю.,

канд. філол. наук,
доцент кафедри англійської філології
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Масштабне поширення англійської мови (АМ) у світі надає їй статус мови лінгва франка, мови, яка служить засобом міжкультурної взаємодії між людьми різних національностей. Кількість людей,

що володіють нею, невпинно зростає. За даними Д. Кристала, кількість людей, які можуть спілкуватися АМ становить 1 мільярд 500 мільйонів, для 400 мільйонів людей ця мова є рідною (ENL), у 70 країнах англійська має статус «другої мови»

(ESL), де нею розмовляють 400 мільйонів людей, а для інших ця мова є іноземною (EFL) [8, с. 69]. Оскільки, АМ сьогодні є інтернаціональною, здатність розуміти і позитивно сприймати різноманітні акценти є важливою здатністю у XXI столітті. Водночас, необхідність володіти вимовою, яка б була зрозумілою у ситуаціях міжкультурного спілкування, зростає.

Оволодіння АМ на рівні достатньому для спілкування із носіями та не носіями мови є життєво важливою потребою сучасних учнів, тому навчання у школі має забезпечувати розвиток необхідних компетентностей. Уміння розмовляти іноземною мовою та розуміти її на слух є основними комунікативними вміннями, що дозволяють співрозмовникам досягати своєї мети через спілкування. Комунікативна спрямованість навчального процесу передбачає формування здатності та готовності до самостійної комунікативної діяльності АМ. Очевидним є той факт, що розбірлива, чітка, нормативна вимова полегшує спілкування, а порушення орфоепічних норм, сильний акцент – утруднює його. Тому, щоби не допустити фосилізації артикуляційних навичок, розвитку стійких порушень нормативної вимови, які впливатимуть на зрозумілість мовлення, робота над формуванням англомовної фонетичної компетентності (ФК) учнів має бути цілеспрямованою та систематичною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблеми формування ФК займалися такі вітчизняні науковці, як О. Б. Бігич, Н. Ф. Бориско, Г. Е. Борецька, Т. Д. Вербицька, О. П. Дацків, А. В. Долина, Ю. В. Головач, Г. М. Задільська, В. М. Гутник, І. П. Задорожна, А. А. Калита, В. В. Перлова, Л. І. Тараненко, А. О. Хомутова, С. В. Смолина, Н. К. Скляренко, М. Л. Писанко, О. А. Чухно та ін. Науковці досліджують проблему формування ФК під час самостійної роботи (І. П. Задорожна), а також засобами інформаційно-комунікаційних технологій (А. В. Долина, О. В. Попова, К. В. Кротік). Значна увага учених приділяється формуванню ФК дітей молодшого шкільного віку (О. О. Коломінова, С. В. Роман, Є. Й. Тернієвська, О. С. Михайлова, О. С. Гуманкова, Т. Ю. Григор'єва). Сучасні підходи до навчання вимови можна знайти у роботах таких зарубіжних вчених, як А. Андерхіл (A. Underhill), Дж. Скрівенер (J. Scrivener), Д. Рідель (D. Riddell), Дж. Хармер (J. Harmer), Р. Волкер (R. Walker), Л. Патско (L. Patsko) та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукової літератури свідчить про те, що роботи вчених переважно присвячені формуванню іншомовної ФК майбутніх учителів та студентів-філологів. У своїх дослідженнях вчені пропонують вправи для деавтоматизації ненормативних, фосилізованих фонетичних навичок студентів-першокурсників, що сформувались

під час навчання у школі. Тому, проблема удосконалення вимови учнів основної та старшої школи в процесі формування англомовної ФК потребує вирішення з урахуванням сучасних тенденцій та вимог.

Мета статті – вивчення та аналіз особливостей оволодіння вимовою учнями основної та старшої школи у процесі формування англомовної ФК.

Виклад основного матеріалу. У методиці навчання іноземних мов і культур ФК визначається як здатність людини до правильного артикуляційного та інтонаційного оформлення свого мовлення, а також розуміння мовлення інших людей, що розвивається завдяки формуванню відповідних навичок, оволодінню необхідними знаннями і розвитку фонетичної усвідомленості [4, с. 192]. Отже, ця компетентність є важливою складовою як компетентності в говорінні, так і в аудіюванні, успішність оволодіння якими залежить від рівня сформованості фонетичних навичок та набутих знань.

У структурі ФК виділяють такі складові: фонетичні навички, знання та усвідомленість. Фонетичні навички – це автоматизовані репродуктивні та рецептивні дії, що забезпечують правильне оформлення власних висловлювань та адекватне сприйняття чужого мовлення. Оскільки, аудіювання – це рецептивний вид мовленнєвої діяльності, а говоріння – продуктивний, виокремлюють чотири види фонетичних навичок, що формуються на сегментному (звуковому) та супра-сегментному (інтонаційному) рівні мовлення: 1) рецептивні слухо-вимовні та рецептивні інтонаційні навички; 2) репродуктивні слухо-вимовні та репродуктивні інтонаційні навички [4, с. 192].

Слухо-вимовні навички – це навички правильної вимови всіх звуків під час мовлення, а також адекватне розуміння мовлення інших людей. Інтонаційні навички – це навички правильного ритміко-інтонаційного оформлення свого мовлення і адекватного розуміння мовлення інших людей [4, с. 193]. Тож, високого рівня розвитку компетентності в аудіюванні та говорінні, можна досягти за умови автоматизованості, стійкості та гнучкості фонетичних навичок. І. П. Задорожна зазначає, що вдосконалення слухо-вимовних та інтонаційних навичок вимагає систематичних і тривалих вправ, щоб подолати інтерферуючий вплив рідної мови, однак забезпечити таку роботу лише на уроках – неможливо. Необхідно також здійснювати цілеспрямовану, автономну роботу над покращенням вимови [3, с. 262]. Тому необхідно ознайомлювати учнів із стратегіями систематичної самостійної роботи над фонетичними навичками, щоб сприяти їх розвитку і не допустити деавтоматизації.

Окрім слухо-вимовних та інтонаційних навичок, важливою фонетичною навичкою є навичка

розуміти транскрипційні знаки та читати транскрипцію слів у словнику. Так як однією із найбільших труднощів у вивченні АМ є її графовимовні невідповідності, без знань міжнародного фонетичного алфавіту (IPA) процес формування ФК буде складним, адже зустрічаючись із новою лексикою, учні будуть залежні від мовленнєвих зразків учителя. Незнання транскрипційних знаків, нездатність ефективно користуватись словником, толерантність учителів до фонетичних помилок призводить до фосилізації вимови учнів, тобто розвитку стійкого залишкового акценту [4, с. 198]. Як зазначається вченими, учні основної і старшої школи потребують мінімальних знань «педагогічної фонетики» без яких формування фонетичної компетентності навіть на апроксимованому рівні буде неможливим [4, с. 193]. Вважаємо, що знання знаків міжнародного фонетичного алфавіту є базовими і допомагають учням оволодіти правильною вимовою. Використовуючи відповідні символи, вчителі навчають дітей розуміти, які звуки мають смислорозрізняльний характер, які помилки впливають на якість звучання, призводять до появи акценту (фонетичні помилки), а які – на зміст висловлювання (фонологічні) [4, с. 214].

Фонетичні знання (правила) потрібні для того, щоб навчання вимови відбувалося із мінімальною затратою часу і зусиль. Вони сприяють розвитку фонетичної усвідомленості, що є компонентом загальної мовної усвідомленості та передбачає свідомий рефлексивний підхід до оволодіння ФК, а отже здатність аналізувати фонетичне оформлення власного мовлення, відхилення від нормативної вимови, використовуючи наявні фонетичні знання та збагачуючи їх новими висновками, на основі власних спостережень [4, с. 194].

Формування слухо-вимовних та інтонаційних навичок на апроксимованому рівні є метою формування ФК у школі. Апроксимована вимова – це вимова, що наближена до нормативної вимови та в якій відсутні фонологічні помилки, однак є фонетичні помилки, що спричиняють іноземний акцент, але не перешкоджають розумінню змісту висловлювання. Основною вимогою до вимови учнів є фонематичність (ступінь правильності мовлення, його зрозумілість) і відносна швидкість (ступінь автоматизованості вимовних навичок, що дозволяє говорити із середньо-нормальним темпом 240 складів за хвилину). У школах із поглибленим вивченням іноземної мови метою формування ФК є навчання стандартної/нормативної вимови, тобто вимови максимально наближеної до вимови носія мови [8, с. 198].

Згідно з «Навчальними програмами з іноземних мов» [5; 6], рівень володіння учнями АМ відповідає рівням зазначених у «Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання» (2003). Однак, результати

аналізу навчальних програм дають підставу стверджувати, що у них немає конкретних вимог до формування ФК учнів для кожного класу зокрема, що значно ускладнює роботу вчителів. Загальноєвропейські Рекомендації (2020) були доповнені новими дескрипторами (The CEFR Companion Volume with new descriptors), що стосуються фонетичної компетентності. Експерти проаналізували важливі аспекти артикуляції, просодії (інтонацію, ритм, наголос у слові, наголос у реченні), швидкість мовлення, паузацію, акцент, відхилення від «норми», зрозумілість, для того щоби надати більш реалістичні цілі для оволодіння належною вимовою [7, с. 133].

У документі Ради Європи критерії до вимови описані відповідно до трьох аспектів: а) загальне володіння вимовою, б) артикуляція окремих звуків в) просодичні особливості (інтонація, наголос і ритм). Ключовим чинником для виокремлення вимог для кожного рівня фонологічної компетентності є *розбірливість/зрозумілість* мовлення, тобто те, скільки зусиль має докласти співрозмовник (носії мови), щоб розшифрувати повідомлення мовця (не носія мови) [7, с. 133]. Враховуючи критерії ЗЕР (2020) та рекомендації методистів, удосконалення вимови учнів має включати роботу над 5-ма основними аспектами: артикуляцією окремих звуків, наголосами у словах і реченнях, інтонацією, модифікаціями зв'язного мовлення [12, с. 76]. Наявність акценту є допустимою на всіх рівнях, навіть на найвищому рівні С2 [7, с. 133]. Варто зазначити, що існування різноманітних акцентів у англійськомовних країнах розширює кількість зразків правильної вимови. Однак, вивчаючи АМ поза межами автентичного мовного та культурного середовища, варто орієнтуватись на вимову, що подається у сучасних словниках АМ і дотримуватись її.

Навчання іншомовної вимови є складним завданням, оскільки включає багато компонентів, які є бар'єрами на шляху до досягнення рівня носія мови. Вчені виокремлюють принаймні 3 основні цілі в оволодінні вимовою, які можна поставити перед собою: *native-like pronunciation* «говорити як носій мови», без іноземного акценту; *comfortable intelligibility* («комфортна зрозумілість») передбачає досягнення такого рівня вимови, коли носій мови не докладає особливих зусиль, щоб зрозуміти зміст висловлювання не носія мови; *ELF intelligibility* («English as a lingua franca intelligibility», «міжкультурна зрозумілість») стосується зрозумілості вимови у міжкультурних ситуаціях, коли співрозмовниками є не носії мови. «Міжкультурна зрозумілість» передбачає здатність бути зрозумілими, не зважаючи на свій акцент [13, с. 64]. У дослідженні Дж. Дженкінз (J. Jenkins) (2000) [10] визначаються ті особливості вимови, які впливають на зрозумілість

мовлення саме у міжкультурних контекстах, коли спілкування відбувається між не носіями мови (Lingua Franca Core). Для того, щоби досягнути «ELF intelligibility», необхідно: правильно вимовляти майже усі приголосні звуки та голосний /ə:/, не упускати один з приголосних звуків у кластерах (/str/ «string», /sks/ «tasks»), диференціювати вимову довгих та коротких голосних, наприклад, live /i/, leave /i:/, правильно об'єднувати слова у смислові групи і наголошувати їх [11, с. 29]. Ці аспекти повинні служити певними орієнтирами для учителя, на що саме треба звертати увагу в першу чергу.

Навчання іноземної мови починається із навчання вимови слів та фраз, тому вже на цьому початковому етапі починають формуватись фонетичні навички. Вчені вважають, що діти до 9 років можуть оволодіти безакцентною вимовою, оскільки мають природні здібності до цього. Їхній мозок та артикуляційний апарат є пластичними, вони мають високу слухову диференційну чутливість і здатні імітувати іноземну вимову із високою точністю. Лише з 10–11 років учні здатні усвідомлено вивчати іноземну мову, засвоювати фонетичні знання, що дозволяє учителю розвивати їхню фонетичну усвідомленість [4, с. 202]. Тому, першим етапом формування ФК учнів основної школи має бути розвиток такої усвідомленості шляхом засвоєння необхідних на знань.

Навчаючи вимови, не можна не враховувати труднощі, що спричиняються інтерференцією рідної мови. На думку вчених, будь-яка людина має здатність вивчити будь-яку мову. Немовлята можуть сприймати і переробляти звуки будь-якої мови впродовж першого року свого життя. Однак вплив рідної мови змінює нервові клітини слухової зони кори головного мозку, саме тому і формується чутливість диференціювати звукове та інтонаційне оформлення мовлення і починають відсікатись незнайомі звуки та інтонація. Тому дорослі учні відчувають труднощі сприйняття та репродукції будь-яких звуків, які не подібні до звуків рідної мови [4, с. 195].

«Нерозвиненість мовленнєвого слуху» є однією із проблем формування ФК вважається учнів [4, с. 195]. Мовленнєвий слух – це здатність людини чути і аналізувати звуки мовлення будь-якої мови, розрізняючи і зіставляючи їх з певними одиницями сегментного і суперсегментного рівнів, що зберігаються у її довготривалій пам'яті [1, с. 31]. Говоріння контролюється слуховим аналізатором людини, тому в довготривалій пам'яті учня мають існувати правильні слухо-вимовні зразки. Неправильно ідентифіковані слова будуть відтворені також неправильно. Слухо-вимовні навички – взаємопов'язані та взаємозалежні, тому чим краще розвинений мовленнєвий слух, тим краще учні будуть вимовляти слова та відтворювати інтонацію іноземної мови.

Проблема з артикуляцією іноземних звуків та слів ускладнюється після певного віку і тим, що органи мовлення уже не мають тієї природної пластичності, яку вони мали раніше. Вчені вважають, що намагання учителів сформувавши безакцентну вимову є складною і не реалістичною метою після того віку, коли дитина уже досягла статевої зрілості, оскільки м'язи та мозок втрачають свою пластичність. Мозок людини уже не може керувати м'язами рота, що і призводить до акценту. Наявність акценту є ознакою природного процесу старіння мозку і вважається нормою. Однак, навіть якщо не вдається звучати як носій мови, не означає, що не потрібно працювати над покращенням своєї вимови, обравши адекватну для себе мету – бути зрозумілим [9].

Компонентами ФК є фонетичні знання, фонетичні навички і фонетична усвідомленість, що формуються одночасно та поетапно впродовж усього періоду вивчення іноземної мови [4, с. 192]. Виділяють 3 основні етапи формування мовленнєвих навичок: орієнтовно-підготовчий (етап ознайомлення); стереотипно-ситуативний (етап автоматизації); варіююче-ситуативний (етап застосування) [4, с. 201].

Враховуючи те, що артикуляційні навички мають здатність до деавтоматизації, оскільки на них постійно діють чинники фосилізації вимови [2, с. 2], а також індивідуальні потреби та здібності учнів, вважаємо за необхідне виокремити такі 3 етапи формування слухо-вимовних навичок:

етап ознайомлення із фонетичними явищами, що передбачає розвиток фонетичної усвідомленості учнів; *етап автоматизації* окремих фонетичних явищ під час читання вголос та говоріння; *етап удосконалення* вимови та мовленнєвого слуху з увагою до різноманітних фонетичних явищ, акцентів, а також відповідно до власних цілей (ELF intelligibility, comfortable intelligibility, native-speaker pronunciation). Оскільки фонетичний матеріал важко розподілити по уроках, а фонетична компетентність формується взаємопов'язано із формуванням інших компетентностей [4, с. 205] і залежить від накопиченого учнями досвіду, важливо зауважити, що етапи розвитку слухо-вимовних навичок є циклічними. Кожен цикл навчання передбачає роботу над вимовою відповідно до вищезгаданих етапів та навчальної мети уроку, рівня розвитку мовленнєвого слуху учнів та артикуляційної бази.

Слухові та вимовні навички є взаємопов'язаними, тому адекватне сприйняття зразків іншомовного мовлення забезпечує розвиток коректних артикуляційних навичок, які в свою чергу сприяють кращому сприйняттю і розумінню іншомовного мовлення на слух. Систематичне прослуховування аудіозаписів сприятиме розвитку мовленнєвого слуху учнів, який, в свою чергу,

допоможе забезпечити контроль та корекцію власного мовлення за допомогою слухового аналізатора [1, с. 32]. Прослуховування різноманітних аудіозаписів та їх аналіз сприятиме формуванню диференційної чутливості до одиниць сегментного і супрасегментного рівнів, що у свою чергу забезпечить паралельний розвиток різних видів мовленнєвого слуху (фонетичного, фонематичного, інтонаційного, інтонаційного) [4, с. 201].

Висновки. Отже, зрозуміла вимова є важливим чинником успішної міжкультурної комунікації, тому навчальний процес повинен забезпечити формування, корекцію та удосконалення артикуляційних навичок учнів відповідно до орфоепічних норм сучасної АМ. Однак, вимога «говорити як носій мови», без акценту є недосяжною для переважної більшості тих, хто вивчає АМ як іноземну не в автентичному середовищі, тому важливо опрацьовувати ті аспекти вимови, які впливають на зрозумілість мовлення, а не ті, які створюють іноземний акцент. Так як артикуляційна база учнів сформована під впливом рідної мови, удосконалення вимовних навичок потребує інтенсивних та систематичних вправлянь, а також розвитку мовленнєвого слуху як під час уроків, так і під час самостійної роботи. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні ефективних методів та технологій удосконалення вимови учнів на уроках англійської мови у закладах загальної середньої освіти та розробки відповідної методики.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Білянська І. П. Розвиток мовленнєвого слуху як важлива умова успішного навчання аудіювання. *Викладання іноземних мов в Україні та за її межами: досвід і виклики*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Івано-Франківськ, 21-22 березня 2019 р. / відп. ред. І.М. Романишин; Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Електронні дані (Об'єм: 2,89 Мб). Івано-Франківськ: НАІР. С. 31–34.
2. Долина А. В. Особливості використання мультимедійного комп'ютерного курсу для вдосконалення фонетичної компетенції студентів-філологів. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Серія: Педагогічні науки. Вип. 121(2). 2013. URL: https://www.cuspu.edu.ua/download/conf2013/section5/article_dolina.pdf (дата звернення: 27.06.2023).
3. Задорожна І. П. Теоретико-методичні засади організації самостійної роботи майбутніх учителів з оволодіння англомовною комунікативною компетенцією : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 / Київський нац. лінгв. ун-т. Київ, 2012. 770 с.
4. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / Бігич О. Б. [та ін.] / ред. С. Ю. Ніколаєва. Київ, Ленвіт, 2013. 590 с.
5. Навчальна програма з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов 5–9 класи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/programi-inozemni-movi-5-9-12.06.2017.pdf> (дата звернення: 27.06.2023).
6. Навчальна програма з іноземних мов (рівень стандарту, профільний рівень) для 10–11 класів загальноосвітніх шкіл, затверджена Наказом Міністерства освіти і науки № 1407 від 23 жовтня 2017 року. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/inozemni-movi-10-11-19.09.2017.pdf> (дата звернення: 27.06.2023).
7. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment – Companion volume. Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2020. 278 p. <https://rm.coe.int/common-european-framework-of-reference-for-languages-learning-teaching/16809ea0d4> (Last accessed: 27.06.2023).
8. Crystal D. English as a Global Language. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. 229 p.
9. Improve Your Pronunciation by Setting Reasonable Goals. URL: <https://learningenglish.voanews.com/a/improve-your-pronunciation-by-setting-goals/3318860.html> (Last accessed: 27.06.2023).
10. Jenkins J. The phonology of English as an international language: New models, new norms, new goals. Oxford, England : Oxford University Press. 2000. P. 505–506.
11. Patsko L. Pronunciation in English as a lingua franca: A brief introduction. *The Journal of the English Language Teachers' Association of Switzerland*. Volume 31, No 2, 2014. P. 28–29.
12. Riddell D. Teaching English as a foreign / second language. Hodder Education, 2003. 280 p.
13. Walker R. From being intelligible to being themselves: pronunciation for today. *Modern English Teacher*, 28/3, 2019. P. 64–67. URL: https://englishglobalcom.files.wordpress.com/2019/10/met_28.3_from-being-intelligible.pdf (Last accessed: 27.06.2023).